

De toekomst voor kloostertuinen ligt in het verleden;

‘Het voormalige klooster Arca Pacis in Driebergen-Rijsenburg herleeft als buitenplaats Broekbergen wederom haar Rococotijden’.

De actuele modernisering in de monumentenzorg biedt bredere restauratiemogelijkheden voor bijzondere locaties zoals religieuze erfgoed. De Nota Religieus Erfgoed, op 16 november 2009 door de tweede Kamer vastgesteld, heeft daar een goede aanzet voor gegeven. Momenteel sluiten gemiddeld twee kerken of kloosters per week hun deuren door een teruglopend aantal broeders en zusters. Voor het behoud van deze karakteristieke locaties worden naarstig nieuwe bestemmingen gezocht. Zij vormen immers een belangrijk stukje cultuurhistorie voor Nederland.

Detailuitsnede van de ontwerp-tekening Broekbergen in Late Landschapsstijl ca.1860, vermoedelijk getekend door Henri Copijn (1842-1923) | Bron: Inventarisarchief Van der Muelen.

Cultuurhistorische waardering

Het nieuwe rijksbeleid richt zich op herbestemming met behoud van haar historische context. Deze samenhang tussen bebouwing en haar omgeving dient in de beoordeling van de plannen te worden meegenomen mét aandacht voor de omringende monumentale tuinen en parken. Structurele subsidies bieden deze bijzondere locaties weer een toekomstperspectief. Dat deze kloosters gesticht zijn op een vaak veel oudere locatie maakt het des te interessanter. Een prachtig voorbeeld is het voormalige kloostercomplex Arca Pacis, een rijksmonument in Driebergen. Dit klooster van de achttiende-eeuwse zusterorde Benedictinessen van de Altijddurende Aanbidding uit Bonn-Endenich was van 1875 tot 1996 gehuisvest op de voormalige buitenplaats Broekbergen. Juist de geschiedenis vóór de kloosterperiode is voor dit rijksmonument hoogst interessant en zeldzaam. Broekbergen is door haar religieuze gebruik in de vergetelheid

geraakt en daardoor niet voldoende erkend door de reguliere kenniscentra in Nederland.

De eerste aanblik van het terrein laat overigens ook weinig meer van haar oude allure zien. Het verval heeft zijn intrede gedaan en van een bijzondere tuinaanleg zijn schijnbaar weinig sporen meer zichtbaar. Echter zorgvuldig historisch onderzoek, veldwerk en een vakkundige interpretatie van de gevonden tekeningen met het aanwezige bomenbestand, de deels verborgen paden en het reliëf hebben de essentie van een niet eerder ontdekte en voor Nederlandse begrippen unieke Rococotuin uit 1789 blootgelegd!

Een unieke vondst

De geschiedenis van Broekbergen gaat terug tot in de vijftiende eeuw wanneer deze als boerenhofstede wordt genoemd. In 1701 wordt Broekbergen als lushof vermeld, gelegen op de grens van twee ontginningsgebieden, de Langbroekerwetering

Voorgevels van het klooster met kapel Arca Pacis (1905 - 1910) | Bron: Het Utrechts Archief.

Zicht op slingervijver van Copijn, Tekening P.J. Lutgers (1868 - 1869) | Bron: het Utrechts Archief

Restant van de Slingervijver vijver met eiland, vermoedelijk ontworpen door Henri Copijn in 1860.

De ommuring van het complex in 1896 was een uiting van de besloten kloosterorde van de achttiende-eeuwse zusterorde Benedictinessen van de Altijddurende Aanbedding uit Bonn-Endenich.

Het originele lijkenhuisje is eenvoudige en sober vormgegeven uit ca. 1879 behoorde bij de voormalige begraafplaats van Arca Pacis.

Huis Broekbergen met een neorenaissancegevel uit 1912, ontworpen door de Amersfoortse architect Herman Kroes.

en de hoger gelegen zandgronden. De hofstede wordt in 1755 verbouwd naar een herenhuis met meer status en allure door de broers Adriaan Balthasar en Samuel van der Muelen, een voornamelijk patricisch Utrechts geslacht. Een toegangslaan aan voor- en achterzijde van het huis, van wel zeven kilometer lang zegt veel over de prestige van deze eigenaren. Het omringende park is volgens de toen gangbare tuinmode ingericht met lanen, boomgaarden, wandelbosjes en grachten. Drie prachtige bewaard gebleven ontwerptekeningen brengen het verloop van de tuinstijlen in beeld. Het bijzondere ontwerp uit 1789 in Rococostijl toont een sterk kronkelige compositie van paden. Opmerkelijk is dat dit ontwerp vermoedelijk door de toenmalige eigenaar Johan Carel van der Muelen (1746-1811), vooraanstaand burgemeester van Utrecht, is getekend. Ook het ontwerp van 1815 van Cristiaan George Breitensteyn uit Zeist (1788 -1869), leerling van de legendarische tuinarchitect Johan David Zocher senior, wekt opzien. Dit ontwerp in Vroege Landschapsstijl toont voorzichtige aanpassingen van de tuin naar een meer pittoreske stijl. Het laatste ontwerp uit 1860 is vermoedelijk een van de eerste tekeningen van tuinarchitect Henri Copijn (1842-1923) geweest. Dit ontwerp in Late Landschapsstijl is namelijk een

exacte kopie uit een Frans voorbeeldboek uit 1855 van Victor Petit, dat hij heeft nagetekend voor zowel Broekbergen als Bloekerpark in Huis ter Heide. Zo nam hij de slingerivier en het eilandje precies over uit dit voorbeeldboek. Opmerkelijk is dat alle wijzigingen werden ingepast mét respect voor de voorgaande tuinstijlen. Zodoende zijn delen van de vroeg 18e eeuwse halfronde vijver, een zogenaamde exedra, en enkele zeer oude bomen uit deze periode nog steeds aanwezig.

Van lusthof naar besloten hof

Bij het gebruik in 1875 als kloostercomplex is de tuin nagenoeg ongewijzigd. Als uiting van de besloten kloosterorde wordt het complex in 1896 ommuurd. Wel hebben de bebouwingsuitbreidingen een grote weerslag gehad op de slingerivier van Copijn, die de kern van de tuin vormde. Deze uitbreidingen, waaronder de nieuwe kloostergang in 1879, een kapel met klokkentoren uit 1883 van architect A. Tepe, een extra bouwlaag en aanbouw uit 1912 door architect Herman Kroes, en een nieuwe kapel uit 1966 naar ontwerp van J.A.A. Dresmé laten een divers en schijnbaar onsamenhangend beeld zien. De slingerivier is voor het grootste deel gedempt om ruimte te maken voor de bouw van de twee carrés.

Een nieuwe toekomst

Bij de aankoop in januari 2008 was het uitgangspunt van de huidige eigenaar een integratie tussen herstel van de oude gloriedagen als familielandgoed en de kloosterperiode. De zo verrassend geconserveerd gebleven geschiedenis van de tuin met haar Rococo-elementen is werkelijk een unieke situatie voor de Utrechtse Heuvelrug. Deze bijzondere bijkomstigheid werd dan ook leidraad voor het Masterplan.

Om het landgoed nieuw leven in te blazen dient de storende carrébebouwing vervangen te worden door passende nieuwbouw. In het opgestelde Masterplan behoudt de tuin de besloten sfeer van een religieuze binnentuin waarin de Rococo- en de Landschapstuin met elkaar vervlochten zijn. Het hoofdhuis zal door zichtlijnen weer het middelpunt zijn van de tuin. Herstel van de gedempte slingervijver, de kronkelige paden en bijbehorende beplanting brengen Broekbergen met nieuw elan de toekomst in. Herbouw van de verdwenen orangerie en koetshuis zorgen voor een volwaardig ensemble, passend bij een historische buitenplaats.

Goed opdrachtgeverschap

Het projectteam, bestaande uit (subsidie)adviseurs Hylkema Consultants, architectenbureau Verlaan & Bouwstra, architectenbureau de Vries en Debie & Verkuijl Tuinarchitecten, is zorgvuldig door de opdrachtgever samengesteld. Het Masterplan is vanuit de historische context benaderd en is thans goedgekeurd door de gemeente Utrechtse Heuvelrug en de Welstand- & Monumentencommissie. Op 27 januari

Fotobijlschrift

jongstleden heeft de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed herstel van het hoofdhuis, de klokkentoren en de tuinmuur financieel gesteund voor herbestemming. Deze regeling is in het kader van de crisismaatregelen en stimuleringsgelden speciaal voor religieus erfgoed opgesteld.

Een gedegen procesgang waarbij historisch onderzoek leidt tot een waardestelling en vertaald wordt naar integrale planvorming is van cruciaal belang voor deze ingewikkelde herpositioneringvraagstukken. Buitenplaats Broekbergen is een prachtig voorbeeld waarbij particulier initiatief deze parel aan de Stichtse Lustwarande wederom laat schitteren en toont nieuwe toekomstmogelijkheden voor ons religieus erfgoed!

P.H.M. Debie is restauratie tuin- en landschapsarchitect en tuinhistoricus.

Monumentale plataan uit ca. 1836.

Masterplan restauratie buitenplaats Broekbergen | Bron: Debie & Verkuijl Tuinarchitecten BNT.